

УДК 911.3:316:910.1+913+338.48

Долгова Катерина Сергіївна

Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: kate.dolhova@gmail.com

**МЕТОДИКА ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ
ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧИХ ЗАКЛАДІВ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ,
ЇЇ ТЕРИТОРІАЛЬНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ)**

Мета: запропонувати методику оцінки соціально-економічної ефективності роботи дитячих закладів оздоровлення та відпочинку (ДЗОВ), а також проаналізувати її територіальну диференціацію на теренах Київської області.

Методика: було використано методи синтезу, аналізу, абстрагування, математико-статистичні методи, за основу було взято інформацію Державної служби статистики України, Головного управління статистики в Київській області, Державного реєстру ДЗОВ.

Результати: визначено основні показники діяльності ДЗОВ, які ілюструють соціально-економічну ефективність їх роботи, алгоритм розрахунку загального інтегрального показника для оцінки такої ефективності. Побудовано карто-схему соціально-економічної ефективності діяльності ДЗОВ в Київській області, яка показує рівні (дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий) такої ефективності для закладів районів та міст обласного підпорядкування області.

Наукова новизна: запропоновано методику оцінки соціально-економічної ефективності діяльності ДЗОВ.

Практична значимість: методика дозволить визначити територіальні одиниці різного рівня, в межах яких функціонують кластери курортно-оздоровчого дитячого туризму різної спеціалізації.

Ключові слова: суспільно-географічні дослідження, методологія, дитячий туризм, дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, територіальна диференціація.

УДК 911.3:316:910.1+913+338.48

Долгова Екатерина Сергеевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина
e-mail: kate.dolhova@gmail.com

**МЕТОДИКА ОЦЕНКИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТСКИХ УЧРЕЖДЕНИЙ
ОЗДОРОВЛЕНИЯ И ОТДЫХА, ЕЁ ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ
ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ (НА ПРИМЕРЕ КИЕВСКОЙ ОБЛАСТИ)**

Цель: предложить методику оценки социально-экономической эффективности работы детских учреждений оздоровления и отдыха (ГУОО), проанализировать её территориальную дифференциацию на примере Киевской области.

Методика: были использованы методы синтеза, анализа, абстрагирования, математико-статистические методы, за основу была взята информация Государственной службы статистики Украины, Главного управления статистики в Киевской области, Государственного реестра ГУОО.

Результаты: определены основные показатели деятельности ГУОО, иллюстрирующие социально-экономическую эффективность их работы, алгоритм расчета общего интегрального показателя для оценки такой эффективности. Построено

карто-схему соціально-економічної ефективності діяльності ДЗОВ в Київській області, яка показує рівні (дуже низький, низький, середній, високий, дуже високий) такої ефективності для установ районів і міст обласного підпорядкування області.

Наукова новизна: запропонована методика оцінки соціально-економічної ефективності діяльності ГУОО.

Практична значимість: методика дозволить визначити територіальні одиниці різного рівня, в межах яких функціонують кластери курортно-оздоровчого дитячого туризму різної спеціалізації.

Ключові слова: суспільно-географічні дослідження, методологія, дитячий туризм, дитяче заклад оздоровлення і відпочинку, територіальна диференціація.

UDC 911.3:316:910.1+913+338.48

Dolhova Kateryna Serhiivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine, e-mail: kate.dolhova@gmail.com

METHODOLOGY OF EVALUATION SOCIO-ECONOMIC EFFICIENCY OF CHILDREN'S CAMPS ACTIVITY AND ITS TERRITORIAL DIFFERENTIATION (THE CASE OF KYIV REGION)

Purpose: highlight the methodology of evaluation socio-economic efficiency of children's camps activity and analyze its territorial differentiation on Kiev region.

Methods: there were used synthesis, analysis, abstraction, mathematical and statistical methods and Derzhavnyi reiestr dytiachykh zakladiv ozdovlennia ta vidpochynku (the State Register of Children's camps), Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (the State Statistics Service of Ukraine), Holovne upravlinnia statystyky v Kyivskii oblasti (the Main Department of Statistics in Kyiv Region) was used as the database.

Results: there is defined the main indicators of children`s camps activity, the algorithm for calculating the overall integral indicator for evaluation such efficiency. This research article presents the map of socio-economic efficiency of children`s camps activity in Kyiv Region, that shows the levels (very low, low, average, high, very high) of such efficiency for children`s camps in districts and towns of regional submission of the region.

Scientific novelty: there is proposed the methodology for evaluation socio-economic efficiency of children`s camps activity.

The practical significance: the methodology allows determining the territorial units of different levels with clusters of children's tourism of various specializations function.

Keywords: Human Geography studies, methodology, children's tourism, children's camps, territorial differentiation.

Постановка проблеми. Дитячий туризм в Україні охоплює декілька напрямів дитячої рекреації, один з яких – оздоровлення та відпочинок у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку (далі - ДЗОВ). Такий напрям розвитку дитячого туризму можна назвати курортно-оздоровчим, надання послуг якого, в більшості випадків, координується відповідними органами виконавчої влади на всіх територіально-адміністративних рівнях. Не дивлячись на таку підтримку з боку держави, система дитячого оздоровлення та відпочинку переживає скрутні часи, про це свідчить: дитяча захворюваність (близько 20 % дітей) [9, с.57], низький рівень

забезпечення послугами оздоровлення та відпочинку дитячого населення (близько 20 % дітей шкільного віку) [10, с.6; 14], відсутність доступу до дитячих закладів АР Крим, деяких територіальних одиниць Луганської та Донецької областей, хаотичне закриття деяких дитячих таборів по всій Україні [14; 15]. Тим самим, постає питання ефективності роботи українських дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, а саме її соціально-економічний аспект. Оскільки дослідження соціальної та економічної складових діяльності дитячих таборів, дозволить побачити реальну картину продуктивності використання основних об'єктів інфраструктури курортно-оздоровчого дитячого туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В науковій літературі можна знайти різноманітні методики, методи оцінки туристсько-рекреаційного потенціалу певної території (Бейдик О., Мацола В., Руденко В., Нудельман М. та ін.), також висвітлено основні складові оцінки стану розвитку туризму або готельного господарства в Україні та за кордоном (Любіцева О., Мальська М., Поплавська І., Ільїна М. та ін.), в тому числі дитячого туризму (Малиновська О., Кашуба Я., Наказний М., Свірідова Н., Чертовська Д. та ін.). Однак єдиної методики визначення рівня розвитку дитячого туризму немає, не дивлячись на його специфічність. Також питання ефективності роботи ДЗОВ, як основних підприємств курортно-оздоровчого дитячого туризму, раніше розглянуто не було. Тим самим, немає чіткої методики визначення ступенів такої ефективності.

Мета дослідження – запропонувати методику оцінки соціально-економічної ефективності роботи ДЗОВ та проаналізувати її територіальну диференціацію на теренах Київської області.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети було проведено аналіз (літературний, контент) вітчизняних наукових публікацій [2-7; 12; 13], наявної інформації Державної служби статистики України [14], Головного управління статистики в Київській області [8], Державного реєстру ДЗОВ [15]. За допомогою методів синтезу та абстрагування було запропоновано основний перелік показників та, з урахуванням математико-статистичних методів [1; 11], алгоритм оцінки соціально-економічної ефективності роботи ДЗОВ. В результаті застосування запропонованої методики та картографічного методу побудовано карто-схему соціально-економічної ефективності діяльності ДЗОВ в Київській області. Також запропонована методика дозволила підтвердити гіпотезу (гіпотетико-дедуктивний метод) про функціонування курортно-оздоровчих кластерів дитячого туризму різних типів в районах та містах обласного підпорядкування Київської області.

Методика оцінки соціально-економічної ефективності включає дослідження основних показників діяльності ДЗОВ за двома блоками: економічна та соціальна ефективність, причому, перший, слід окремо уточнити групою показників забезпеченості ДЗОВ (див.табл.1.). Для порівняння показників між собою і визначення інтегрального індексу за відповідним блоком – кожен показник прирівнюється до відповідної моди

(значення, яке найчастіше зустрічається у варіаційному ряду) за формулою (1.1) [1, с.16].

$$\overline{j_k} = j_k / M_k, \text{ де} \quad (1.1)$$

j_k – показник діяльності ДЗОВ;

k – порядковий номер показника в групі;

M_k – мода показника діяльності ДЗОВ;

$\overline{j_k}$ – індекс показника діяльності ДЗОВ.

Таблиця 1.

Основні показники діяльності ДЗОВ

Група показників	Показник діяльності ДЗОВ
Економічна ефективність (е)	дохід від надання послуг оздоровлення та відпочинку (грн.)
	дохід на душу населення (грн./ос.)
	середня вартість одного людино-дня перебування дитини у дитячому закладі (грн.)
	використання місткості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку (ліжко-місце/оздоровлену дитину)
	дохід на 1 ліжко-місце (грн./ліжко-місце)
	частка доходу району в структурі доходів від надання послуг оздоровлення та відпочинку серед територіальних одиниць області (%)
Забезпеченість ДЗОВ (з)	кількість закладів (од.)
	місткість закладів (ліжко-місце)
	коефіцієнт Барет'є-Деффера (ліжко-місце/100 постійних жителів - дітей 6-17 р.)
	коефіцієнт поверхні локалізації
	густота закладів (од./1 тис.м ²)
Соціальна ефективність (с)	коефіцієнт зайнятості в ДЗОВ (%)
	рівень дитячої захворюваності (ос./100 постійних жителів - дітей 6-17 р.)
	рівень оздоровлення дітей (ос./ на 100 постійних жителів діти - дітей 6-17 р.)
	частка дітей, забезпечених послугами оздоровлення та відпочинку району загалом, серед територіальних одиниць області (%)
	частка дітей, забезпечених послугами оздоровлення, серед територіальних одиниць області (%)
	частка дітей, забезпечених послугами відпочинку, серед територіальних одиниць області (%)

Складено на основі [1, с.16; 2; 5, с.152; 4, с.34; 8-10]

За кожною групою показників розраховується свій інтегральний індекс (1.2) [1, с.16], середнє арифметичне яких дорівнює загальному

інтегральному показнику соціально-економічної ефективності діяльності ДЗОВ (1.3) [1, с.16].

$$I_m = \frac{\sum j_k}{n}, \text{ де} \quad (1.2)$$

I_m - інтегральний індекс групи показників діяльності ДЗОВ;

m - відповідний індикатор групи показників (див.табл.1);

n - кількість індексів;

$$I = \frac{\sum I_m}{n}, \text{ де} \quad (1.3)$$

I - загальний інтегральний показник соціально-економічної ефективності діяльності ДЗОВ;

n - кількість груп показників діяльності ДЗОВ.

У випадку, якщо слід визначити рівні соціально-економічної ефективності діяльності ДЗОВ серед групи територіальних одиниць країни, регіону, області, району, використовується наступна формула (1.4) [1, с.8]:

$$\Delta = \frac{I_{\max} - I_{\min}}{5}, \text{ де} \quad (1.4)$$

Δ - довжина варіаційного ряду;

I_{\max} - максимальне значення загального інтегрального показника серед аналогічних показників варіаційного ряду;

I_{\min} - мінімальне значення загального інтегрального показника серед аналогічних показників варіаційного ряду.

Таким чином, схема розподілу рівнів соціально-економічної ефективності діяльності ДЗОВ буде виглядати:

- 1) менше Δ_1 - дуже низький, де $\Delta_1 = \Delta + I_{\min}$;
- 2) $\Delta_1 - \Delta_2$ - низький, де $\Delta_2 = \Delta + \Delta_1$;
- 3) $\Delta_2 - \Delta_3$ - середній, де $\Delta_3 = \Delta + \Delta_2$;
- 4) $\Delta_3 - \Delta_4$ - високий, де $\Delta_4 = \Delta + \Delta_3$;
- 5) більше Δ_4 - дуже високий.

Для Київської області характерним є високий рівень дитячої захворюваності (більше 40 %) та низький рівень забезпеченості дітей послугами оздоровлення та відпочинку (близько 20 %) [8, с.4], причому, така негативна тенденція зберігається протягом багатьох років [8-10]. За допомогою запропонованої вище методики було визначено, що область за соціально-економічною ефективністю роботи ДЗОВ знаходиться на низькому рівні. 7 територіальних одиниць області (м.Обухів, Києво-Святошинський, Васильківський, Поліський, Фастівський, Тетіївський, Рокитнянський райони) взагалі не спеціалізуються на наданні послуг оздоровлення та відпочинку дитячому населенню. Тим самим, можна спостерігати деяку залежність між тим, що досить низьким є показник оздоровлення та відпочинку дитячого населення, високим - рівень

захворюваності та низьким – рівень соціально-економічної ефективності роботи ДЗОВ, а тому - в Київській області курортно-оздоровчий дитячий туризм розвинені не на достатньому рівні.

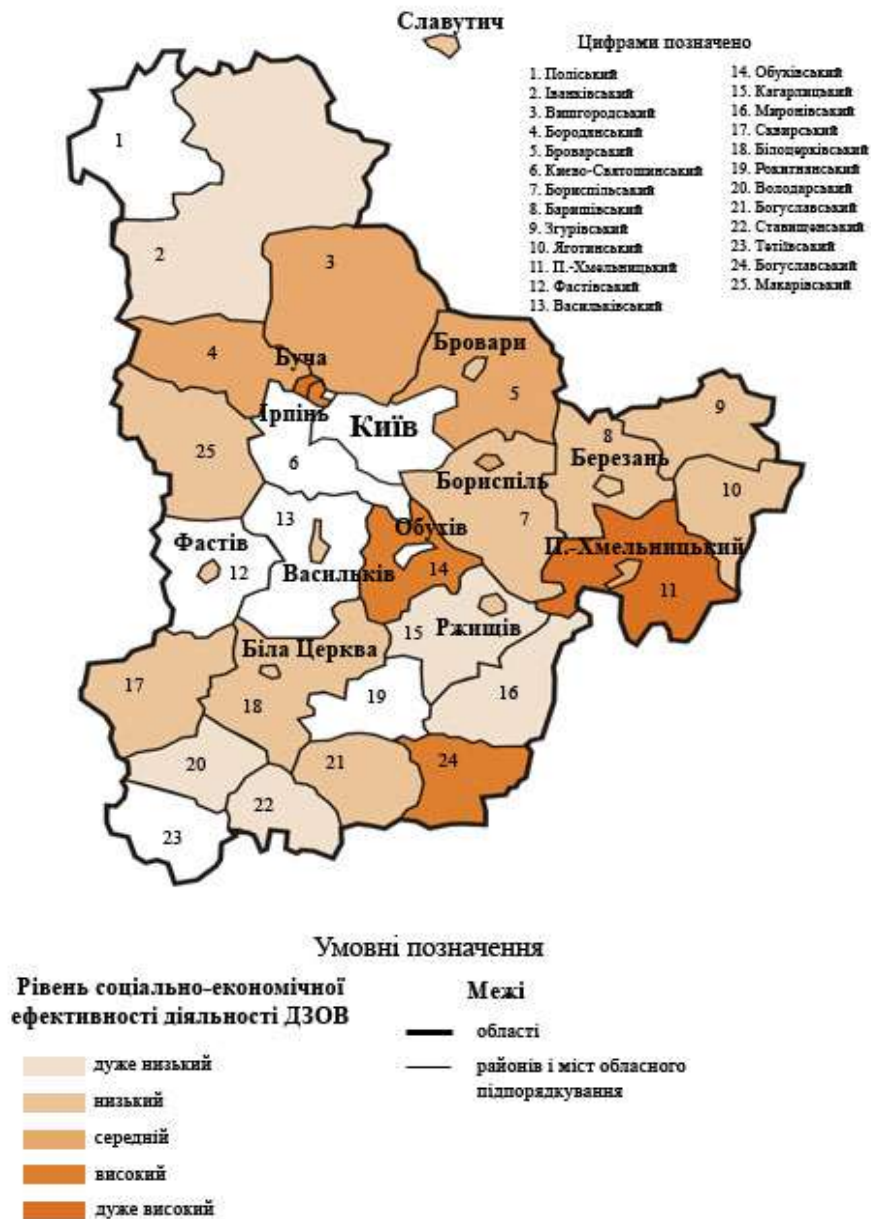

Рис.1. Соціально-економічна ефективність діяльності ДЗОВ в Київській області (авторська розробка на основі [1, с.8; 8; 14-16])

Найвищий рівень соціально-економічної ефективності функціонування ДЗОВ можна спостерігати в місті Буча та Переяслав-Хмельницькому районі, високий рівень притаманний для міста Ірпінь, Обухівського та Богуславського районів, середній – для міст Бориспіль, Переяслав-Хмельницький, Бородянського, Вишгородського, Бориспільського районів, дуже низький – для Іванківського*, Миронівського* (* - більшість даних не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України «Про державну статистику» щодо конфіденційності інформації), Володарського,

Кагарлицького, Ставищенського районів, низький – для решти районів (див.рис.1).

На нашу думку, кластер дитячого туризму – це група географічно локалізованих підприємств, організацій, установ, які надають, контролюють або координують надання туристсько-рекреаційних та супутніх послуг дітям шкільного віку, використовуючи суспільно-географічний потенціал відповідної території. Гіпотетично про функціонування курортно-оздоровчих кластерів дитячого туризму на території області, адміністративних районів та міст обласного підпорядкування свідчить:

1) тяжіння групи дитячих закладів оздоровлення та відпочинку до однієї природно-рекреаційної ресурсної бази, що передбачає близькість закладів один до одного;

2) наявність управлінської ланки, в особі відповідних органів обласної та районної, місцевої виконавчої влади, які координують роботу з надання послуг оздоровлення та відпочинку дітям (структурні підрозділи регіонального та локального рівнів, до компетенцій яких відносяться питання організації оздоровлення та відпочинку дітей);

3) використання єдиних інфраструктурних можливостей (транспортні, електро- мережі, водопостачання тощо) відповідних територій при наданні послуг оздоровлення та відпочинку дітям;

4) споживання послуг єдиних страхових, транспортних компаній, розважальних закладів та підприємств-постачальників продуктів харчування.

Для території Київської області притаманні вище зазначені ознаки функціонування курортно-оздоровчих кластерів. Причому, простежується тенденція до наявності кластерів дитячого туризму різних типів (залежно від їх спеціалізації), а саме: курортно-лікувального, оздоровчо-рекреаційного та рекреаційного в межах адміністративних районів та міст обласного підпорядкування області. Про спеціалізацію кластеру свідчить діяльність на його території дитячих закладів оздоровлення та відпочинку відповідного профілю.

При цьому, перевірити гіпотезу про наявність курортно-оздоровчих кластерів в межах територіальних одиниць середнього рівня, враховуючи лише вище зазначені ознаки, достовірно не можливо. Така теза потребує експериментального підтвердження, що можна здійснити за допомогою запропонованої методики. Так, на нашу думку, середній, високий та дуже високий рівні соціально-економічної ефективності роботи ДЗОВ районів та міст обласного підпорядкування підтверджують продуктивність роботи відповідних ДЗОВ, тим самим, функціонування відповідних кластерів на території області.

Так, кластери курортно-лікувального та рекреаційного дитячого туризму функціонують у Богуславському та Переяслав-Хмельницькому районах, кластери оздоровчо-рекреаційного та рекреаційного дитячого туризму – в містах Буча та Ірпінь, Бородянському, Вишгородському,

Обухівському районах, кластер рекреаційного дитячого туризму – в містах Бориспіль та Переяслав-Хмельницький, Броварському районі. Для решти територіальних одиниць, де працюють ДЗОВ, об'єднання закладів у кластери або неприбуткові, або такі територіальні утворення не виконують свою основну функцію.

Висновки. Отже, запропонована методика оцінки соціально-економічної ефективності діяльності ДЗОВ полягає у розрахунку загального інтегрального показника, який включає три групи індексів економічної, соціальної ефективності роботи ДЗОВ, забезпеченості відповідними закладами. Така методика дозволяє визначити рівень соціально-економічної ефективності діяльності ДЗОВ будь-якої територіальної одиниці України. В той же час, результати оцінки за цією методикою можуть бути використані для визначення наявності кластерів дитячого туризму різної спеціалізації на тій чи іншій території. Питання методології дослідження дитячого туризму заслуговує на подальше суспільно-географічне вивчення та поглиблення. Оскільки загальноприйнятий алгоритм вивчення такого виду туризму може дозволити в подальшому ефективний пошук найбільш оптимальних шляхів вирішення проблем, які сьогодні переживає система дитячого оздоровлення та відпочинку в Україні.

Список використаних джерел:

1. Василенко О. А. Математико-статистичні методи аналізу у прикладних дослідженнях: навч. посіб. / О. А. Василенко, І. А. Сенча. – Одеса, 2011. – 166 с.
2. Ільїна М. В. Інтегральне оцінювання туристично-рекреаційної сфери територій різних типів / М. В. Ільїна. // Економіка. Управління. Інновації. - 2013. - № 2.
3. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг. – К.: «Альппрес», 2002. – 232 с.
4. Мальська М.П., Худо В.В. Туристичний бізнес: теорія та практика. Підручник. 2-вид.перероб.та доп. – К., 2012. – 368 с.
5. Мацола В. Рекреаційно-туристичний комплекс України: [монографія] / Мацола В. І. – Львів: ІРД НАН України, 1997. – 259 с.
6. Поплавська І. В. Методологічні аспекти аналізу готельного господарства / І. В. Поплавська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Географія. - 2012. - № 1. - С. 150-155.
7. Руденко В.П. Природо-ресурсний потенціал природних регіонів України: [монографія] / Руденко В.П., Вацеба В.Я., Соловей Т. В. – Чернівці: Рута, 2001. – 268 с.
8. Статистичний бюлетень «Мережа дитячих закладів оздоровлення та відпочинку у Київській області влітку 2017 року». – К., 2018. – 21 с.
9. Статистичний бюлетень «Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку 2013 року». – К., 2013. – 64 с.
10. Статистичний бюлетень «Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку 2017 року». – К., 2017. – 55 с.
11. Шаблій О.І. Математичні методи в соціально-економічній географії: навч.видання. – Львів, 1994. – 304 с.
12. Александрова А. Ю. Туристские кластеры: содержание, границы, механизм функционирования // Современные проблемы сервиса и туризма. — 2007. — № 1. — С. 51–61.
13. Нудельман М.С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / Нудельман М. С. – К.: Наукова думка, 1987. – 132 с.
14. Державна служба статистики: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Державний реєстр дитячих закладів оздоровлення та відпочинку: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://drdz.mlsp.gov.ua/msm/>
16. Офіційний портал Верховної Ради України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/>

Список использованных источников:

1. Василенко О. А. Математико-статистические методы анализа в прикладных исследованиях: учеб. пособие. / А. А. Василенко, И. А. Сенча. - Одесса, 2011. – 166 с.
2. Ильина М. В. Интегральное оценивание туристско-рекреационной сферы территорий различных типов / В. Ильина. // Экономика. Управление. Инновации. - 2013. - № 2.
3. Любичева О.А. Рынок туристических услуг. - М.: «Альтпрес», 2002. - 232 с.
4. Мальская М.П., Худо В.В. Туристический бизнес: теория и практика. Учебник. 2-изд.передел. и доп. - М., 2012. - 368 с.
5. Мацола В. И. Рекреационно-туристический комплекс Украины: [монография] / Мацола В. И. - Львов: ИРД НАН Украины, 1997. - 259 с.
6. Поплавская И. В. Методологические аспекты анализа гостиничного хозяйства / В. Поплавская // Научные записки Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка. Серия: География. - 2012. - № 1. - С. 150-155.
7. Руденко В.П. Природно-ресурсный потенциал природных регионов Украины: [монография] / Руденко В.П., Ващеба В.Я., Соловей Т. В. - Черновцы: Рута, 2001. - 268 с.
8. Статистический бюллетень «Сеть детских учреждений оздоровления и отдыха в Киевской области летом 2017 года». - М., 2018. - 21 с.
9. Статистический бюллетень «Оздоровление детей в детских учреждениях оздоровления и отдыха летом 2013 года». - М., 2013. - 64 с.
10. Статистический бюллетень «Оздоровление детей в детских учреждениях оздоровления и отдыха летом 2017 года». - М., 2017. - 55 с.
11. Шаблій А.И. Математические методы в социально-экономической географии: уч.изд. - Львов, 1994. - 304 с.
- 12.Александрова А. Ю. Туристские кластеры: содержание, границы, механизм функционирования // Современные проблемы сервиса и туризма. - 2007. - № 1. - С. 51-61.
13. Нудельман М.С. Социально-экономические проблемы рекреационного природопользования / Нудельман М. С. - М.: Наукова думка, 1987. - 132 с.
14. Государственная служба статистики: [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Государственный реестр детских учреждений оздоровления и отдыха: [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://drdz.mlsp.gov.ua/msm/>
16. Официальный портал Верховной Рады Украины: [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://rada.gov.ua/>

References:

1. Vasylenko O. A. Matematychno-statystychni metody analizu u prykladnykh doslidzhenniakh: navch. posib. / O. A. Vasylenko, I. A. Sencha. – Odesa, 2011. – 166 p.
2. Ilina M. V. Intehralne otsiniuvannia turystychno-rekreatsiinoi sfery terytorii riznykh typiv / M. V. Ilina. // Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. - 2013. - № 2.
3. Liubitseva O.O. Rynok turystychnykh posluh. – K.: «Altpres», 2002. – 232 p.
4. Malska M.P., Khudo V.V. Turystychnyi biznes: teoriia ta praktyka. Pidruchnyk. 2-vyd.pererob.ta dop. – K., 2012. – 368 s.
5. Matsola V. Rekreatsiino-turystychnyi kompleks Ukrainy: [monohrafiia] / Matsola V. I. – Lviv: IRD NAN Ukrainy, 1997. – 259 p.
6. Poplavska I. V. Metodolohichni aspekty analizu hotelnoho hospodarstva / I. V. Poplavska // Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Heohrafiia. - 2012. - № 1. - P. 150-155.
7. Rudenko V. Pryrodo-resursnyi potentsial pryrodnykh rehioniv Ukrainy: [monohrafiia] / Rudenko V.P., Vatsheba V.Ia., Solovei T. V. – Chernivtsi: Ruta, 2001. – 268 p.
8. Statystychnyi biuletен «Merezha dytiachykh zakladiv ozdorovlennia ta vidpochynku u Kyivskii oblasti vlitku 2017 roku». – K., 2018. – 21 p.
9. Statystychnyi biuletен «Ozdorovlennia ditei u dytiachykh zakladakh ozdorovlennia ta vidpochynku vlitku 2013 roku». – K., 2013. – 64 p.
10. Statystychnyi biuletен «Ozdorovlennia ditei u dytiachykh zakladakh ozdorovlennia ta vidpochynku vlitku 2017 roku». – K., 2017. – 55 p.
11. Shablii O.I. Matematychni metody v sotsialno-ekonomichnii heohrafi: navch.vydannia. – Lviv, 1994. – 304 p.
- 12.Александрова А. Ю. Туристские кластеры: содержание, границы, механизм функционирования // Современные проблемы сервиса и туризма. — 2007. — № 1. — P. 51–61.
13. Nudel'man M.S. Social'no-ehkonomicheskie problemy rekreacionnogo prirodopol'zovaniia / Nudel'man M. S. – K.: Naukova dumka, 1987. – 132 P.
14. Derzhavna sluzhba statystyky: [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Derzhavnyi reiestr dytiachykh zakladiv ozdorovlennia ta vidpochynku: [Electronic resource]. – Access mode: <http://drdz.mlsp.gov.ua/msm/>
16. Ofitsiinyi portal Verkhovnoi Rady Ukrainy: [Electronic resource]. – Access mode: <http://rada.gov.ua/>